

ТРИ ВЕКА
КАРЛОВАЧКЕ
МИТРОПОЛИЈЕ
1713–2013

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
Сремски Карловци, 1. новембар 2013.

Уредници
Дејан Микавица и Драго Његован

Нови Сад, 2014.

Зборник радова са научног скупа
ТРИ ВЕКА КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ 1713–2013

* * *

издавачи

Епархија сремска СПЦ
Одсек за историју Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду
Мало историјско друштво – Нови Сад

за извршној издавача

др Драго Његован, председник Малог историјског друштва – Нови Сад

орјанизациони одбор

Његово преосвештенство Епископ сремски Господин Василије (Вадић), председник
др Драго Његован, председник Малог историјског друштва – Нови Сад, секретар
Жарко Димић, директор Архива САНУ у Сремским Карловцима, координатор
проф. др Дејан Микавица, шеф Одсека за историју, Филозофски факултет, Нови Сад
протојереј ставрофор Душан М. Петровић, ректор Карловачке богословије у пензији
ма Радован Пилиповић, директор Архива СПЦ у Београду
протојереј ставрофор Јован Петковић, ректор Карловачке богословије

научни одбор

проф. др Дејан Микавица, председник
проф. др Владан Гавриловић, заменик председника
јереј мр Јован Милановић, професор Карловачке богословије
мр Тијана Палковљевић, управница Галерије Матице српске
др Драго Његован, виши научни сарадник, секретар

уредници

проф. др Дејан Микавица
др Драго Његован

рецензенти

проф. др Ненад Лемајић
проф. др Радош Љушић
проф. др Александар Касаш

ISBN 978-86-87513-35-8 (МИД)

доц. др Александра Кучековић
Универзитет у Београду
Факултет ликовних уметности
Висока школа – Академија СПЦ
за уметност и конзервацију, Београд
akucekovic@gmail.com

ЕПИСКОП СОФРОНИЈЕ ЈОВАНОВИЋ (1743–1757) И БАРОКНИ КУЛТУРНИ МОДЕЛ У ПАКРАЧКО-СЛАВОНСКОЈ ЕПАРХИЈИ

Сажетак: Циљ саопштења представља покушај осветљавања свестране личности седмог епископа пакрачко-славонског Софронија Јовановића и његове културне делатности као кључних фактора трансформације провинцијске вароши Пакраца у модерни епископски центар, у институционалном и културном смислу сасвим саображен реформским настојањима поглавара Карловачке митрополије средином XVIII столећа. У досадашњим истраживањима неуочена, па чак и оспорена улога епископа Јовановића у преношењу барокног културног модела из центра митрополије у удаљени Пакрац, разматра се из ракурса развоја визуелних уметности и церемонија у време његовог владичанства, као најрепрезентативнијих манифестација културних образаца новог доба. Анализи су подвргнути резултати досадашњих истраживања, поткрепљени новим архивским и теренским открићима. Епископ Софроније Јовановић извире као искључиви виновник увођења свих најзначајнијих реформских аката карловачких митрополита у организационом и политичком смислу, али и самостални творац нове културне политике владичанског седишта у Пакрацу. Његовом заслугом покренути су велики пројекти изградње епископског комплекса са двором, придворном капелом и саборном црквом, а у провинцијску славонску средину директно су уведени и најновији обрасци црквеног сликарства ангажовањем уметника попут Јоакима Марковића или Украјинца Василија Романовића. Закључну констатацију представљала би тврдња да се радило о изванредној, добро обавештеној и образованој личности широких и визионарских погледа, односно о контролисаном и прецизно појектованом процесу институционалног и културног преображаја визуелног идентитета пакрачко-славонског владичанства у доминантном католичком окружњу.

Кључне речи: *Софроније Јовановић, Пакрачко-славонска епархија, Пакрац, барокни културни модел, Василије Романовић.*

Проучавања специфичности културног обрасца православних Срба на територији данашње Славоније и северне Хрватске, формираних у периоду од ослобађања ових територија од Турака на измаку XVII века до краја XVIII столећа, довела су до идентификације улоге црквене организације и њених поглавара као кључних покретача и чинилаца укупне друштвене и културне трансформације дела српског етничког тела на поменутој територији и временском оквиру. Управо у XVIII веку међу Србима Славоније и Хрватске, највећим делом захваљујући политичком и духовном вођству пакрачких епископа, стара друштвена и културна структура наслеђена из времена робовања под Турцима, суштински се мења и, задржавајући сталну инкорпоративну везу са традицијом, омогућава широко отварање нове епохе српске националне и грађанске афирмације у XIX столећу. У остваривању реформски дефинисаног циља друштвеног преображаја, као и у ширим оквирима европске епохе барока, једно од примарних средстава били су производи визуелних уметности, чија ангажована улога добија посебан вид у специфичним околностима српске националне културе у формирању.

Оснивање Пакрачко-славонске епархије на почетку и њен даљи живот током XVIII века имали су многе заједничке карактеристике са остатком Карловачке митрополије, али и неке сасвим специфичне услове који су одредили њен много нестабилнији развој.¹ Међу прве свакако треба убројити постојање јаког упоришта у, досад још увек незадовољавајуће проученом, континуитету са снажном православном црквеном организацијом турске Славоније, која је под својим окриљем окупљала све православне становнике на подручју од Срема на истоку до реке Илове на западу.² Чврстина организације Пожешке митрополије, са вероватним центром у славонском манастиру Преноса моштију Светог Николе у Ораховици и њена снажна веза са структуром обновљене Пећке патријаршије, имали су свакако утицаја и на интензитет отпора који је ова средина пружила католичкој и унијатској офанзиви која је уследила одмах након доласка Славоније под власт Хабсбурга.³ Подвргавање

1 Најисцрпнија историја Пакрачко-славонске дијецезе до данас остаје монографија Р. Грујића, *Споменица о српском православном впадичанству Пакрачком, Пакрац 1930.* (Репринт: Београд 1996). За ову прилику користили смо исцрпно и текстове бјављене у делу IV Историје српског народа, том I, Београд 1996, као и текстовима С. Гавриловића окупљеним у зборнику Студије из привредне и друштвене историје Војводине и Славоније од крајаXУП до средине XIX века, Нови Сад 2009.

2 Досадашња сазнања о Пожешкој митрополији која је, у саставу Пећке патријаршије, егзистирала на територији Славоније под Турцима у другој половини XVI и у XVII веку сабрана су у: С. Милеуснић, *Пожешка митрополија*, Београд 2006.

3 Р. Грујић, *нав. дело*, 132-134.

новодосељених, али и староседелачких православних становника Славоније централној митрополијској власти Крушедолске, па Карловачке митрополије и спречавање сталних покушаја организовања посебног унијатског владичанства, био је за све поглаваре српске цркве примарни циљ, па ће се кроз цео XVIII век пратити стална тенденција да се за пакрачко-славонске епископе постављају личности одане централној митрополијској политици, насупротив често истицаним локално фаворизованим кандидатима.⁴

Ипак, ратови, разбојништво, економска неразвијеност потпомогнута недовољно санкционисаним друштвеним односима дисфункционалног феудализма и опште сиромаштво, одгодили су замах културног развика за доцније деценије прве половине XVIII века, када се стабилизован положај православних епископа у Пакрацу окренуо унутрашњим реформама и имплементацији свих важних регулаторских аката централне митрополијске власти у Сремским Карловцима.⁵ У том процесу најважнију улогу имали су управо епископи који су се смењивали на пакрачком трону, односно карактеристичне личности и индивидуалне способности свакога од њих. Већина фактора који су одредили развој барокне културе у Пакрачко-славонској епархији нису имали карактер процеса и постепених адаптација, већ су се, напротив, манифестовали као усмерени резони у општем континуитету, по правилу спроведени свешћу и вољом способних појединаца - столујућих епископа.

Барокни културни модел у Пакрачко-славонској епархији у потпуности је формиран у петој и шестој деценији XVIII столећа и готово да се може назвати самосталним достигнућем једног човека - вишеструко способног и прагматичног епископа Софронија Јовановића. Уколико се његови занимљиви верско-политички маневри за ову прилику осмотре само као експланаторна позадина његовом раду на културном преображају средине која му је поверена на духовно вођство,⁶ у први план излази његова изванредна сензибилност и препознавање значаја визуелних уметности у остваривању сложених реформских циљева које је поставила централна митрополијска власт. Рођен у Новом

4 *Истио*, 170-173.

5 О социјално-економским условима у Славонији почетком XVIII столећа, злоупотребама и корупцији локалних власти в. С. Гавриловић, Извештај коморског саветника Г.И Еберла о Славонији и Срему прве половине XVIII века, ЗМСИ 22 (1980), 111-130.

6 Политички аспекти делатности епископа Софронија Јовановића у Славонији углавном су неистражени, а мало публикованих података и досад откривени архивски извори оправдавају закључак о његовим снажним везама са Сремским Карловцима и трајној оданости политичким интересима како митрополијске, тако и царске власти. О томе посредно сведоче његова сачувана заклетва царици Марији Терезији приликом инсталације у Пакрацу као и путовања у Беч 1753. и 1756. у непосредној пратњи митрополита. АСАНУК, МП Б (1949), док. бр. 91; АСАНУК, МП А, 1958. док. бр. 325.

Саду и пострижен у манастиру Хопову, у Славонију је стигао као штићеник и сарадник још једног значајног хоповца и претходника на пакрачком трону - епископа Нићифора Стефановића, тако да ће се његов утицај осетити још пре почетка пете деценије столећа.⁷ До краја свог владичанства, Софроније Јовановић ће остати чврсто везан за хоповску, а самим тим и фрушкогорску и сремску средину, у манастиру ће често боравити, у њему остварити значајне ктиторске подухвате и одатле регрутовати људе који су за њега обављали важне послове.⁸ Један од његових пријатеља и поштовалаца био је и хоповски јеромонах Спиридон Јовановић, који је борао код владике у Пакрацу и једно време био учитељ у Осијеку. Град Осијек, са просперитетном и финансијски добро утемељеном православном заједницом, у време епископа Софронија Јовановића припадао је његовој дијецези и представљао је развијенију урбану средину у којој је владика радо борао.⁹ У рукописном зборнику хоповца Спиридона Јовановића, насталом у Славонији под благословом епископа Јовановића током 1749, преовлађују ексцерпти из руске схоластичке богословске литературе; централну пажњу за ову прилику ипак привлачи препев чувеног канта Емануила Козачинског Преславна Србије који у Спиридоновој варијанти носи наслов Преславна Славоније и уместо карловачког митрополита слави пакрачког епископа Јовановића.¹⁰ Спиридон Јовановић је у свој зборник укључио и два посебна Приветствија свом пријатељу и патрону, који поново представљају препеве панегирика које је састављао Козачински.

Још су ранији истраживачи, попут Тихомира Остојића, претпоставили да је Спиридон Јовановић дошао у контакт са руском богословском литературом „преко којег Руса у Осеку или Пакрацу који се међу нама бавио“.¹¹ Иако је свакако и Спиридонова матична обитељ у Хопову била благовремени реципијент и расадник оваквих утицаја, Остојићева напомена је важна јер скреће пажњу на претпоставку која је одржива и с обзиром на наша истраживања -

7 Р. Грујић, *Споменица о српском православном владичанству Пакрачком*, 158-165.

8 Највише података о везама С. Јовановића са манастиром Хоповом забележио је Т. Остојић у: Доситеј Обрадовић у Хопову, студија из културне и књижевне историје, Нови Сад 1907, (фототипско издање 2002), 61,101,112,117,359-360.

9 Р. Грујић, *Споменица...*, 169; ујор. Д. Кашић, *Српска насеља у сјеверној Хрватској и Славонији*, Зајреб 1988, 179-190.

10 Рукопис помиње Т. Остојић, *Доситеј Обрадовићу Хопову...*, 359 и даље. Рукопис се данас налази у МСПЦ, ОРГ, *Рукописи бр. 127*. Посебну занимљивост овог рукописног зборника представља и препис рукописног епитома Дионисија Новаковића из 1741. где је Спиридон Јовановић уместо изворног благослова бачког епископа Висариона Павловића уписао име свог патрона епископа Софронија Јовановића.

11 Т. Остојић, нав. дело, 360.

да је управо славонска средина у време епископа Нићифора Стефановића од треће деценије XVIII века надаље, а посебно од доласка Софронија Јовановића на епископски трон, постала важна дестинација за руске и украјинске придослице из уметничке и верско-образовне сфере. Епископ Софроније Јовановић се, према сачуваним сведочанствима и архивским документима, указује као доследан експонент руско-украјинске оријентације у свим сферама верског и културног живота Пакрачко-славонског владичанства.¹² Монашка правила која је издао 1745. прописују манастирима у његовој епархији обавезно набављање богослужбених и богословских књига кијевског или московског издања. Тако је у библиотеци манастира Ораховице већ 1758. забележено постојање чувеног Камена Вере Стефана Јаворског, али и Евхологиона или Великог Требника кијевског митрополита Петра Могиле, који је садржавао и касније оспоравано католичко тумачење евхаристије, једну од кључних полемичких тачака православног богословља кијевске провенијенције.¹³ Вероватно је баш неки данас непознати руски или украјински сликар у цркви светих Петра и Павла у Даруварском Брестовцу 1750. сликао иконостас укључивши у средишњи простор изнад царских двери неуобичајену композицију на којој је приказан Христос како раширених руку благосиља дарове на часној трпези, окружен иконама апостола. Овај, тзв. консекративни тип представе Тајне вечере био је директно повезан са полемикама о времену претварања светих дарова у тело и крв Христову на литургији које су обележиле руско-украјинску богословску сферу XVII и XVIII столећа.¹⁴

Колико су одједи савремених полемика о евхаристолошкој доктрини у руско-украјинској средини били присутни у Славонији у време Софронија Јовановића сведоче и три сачуване представе Христа Животоносне лозе - у проскомидији манастира Дреновца и на дрвеним сликаним проскомидијама у црквама села Доња Обријеж и Доњи Граховљани.¹⁵ Ликовна решења ових трију веома сличних представа потичу од предлогака које је са собом у Славонију донео украјински сликар Василије Романовић. Када и где се срео са еписко-

12 Ова убеђења засниујали смо у два претходна навршта: А. Кучековић, *Две славонске проскомидије и нове претпоставке о Василију Романовићу*, ЗНМ Београд (2010), XI/2, 259-278; *Царске двери из Даруварског Брестовца - о вази са цвећем у представи Благовести*, ЗНМ Београд (2012), XX/2, 121-156.

13 А. Кучековић, Манастир Ораховица у Славонији, Загреб 2007, 55-64, 202-205; Упор. Иста, *Две славонске проскомидије...*, 265-266.

14 О контексту ових расправа и њихових утицајана појаве у српском црквеном сликарству XVIII века в. Б. Вуксан, *Барокна ѿемајика српској иконостаса XVIII века*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд 2006; упор. А. Кучековић, *Царске двери из Даруварској Брестовца...*, 126-127.

15 А. Кучековић, *Две Славонске проскомидије и нове претпоставке о Василију Романовићу*, сл. 1-3.

пом Јовановићем није тачно утврђено, али сигурно није далеко од истине да је укљученост епископа Софронија у сва кључна дешавања Митрополије 40-их и 50-их година столећа омогућила да он за Романовића чује непосредно након његовог приспећа у Карловачку митрополију, можда још у време када је сликар боравио у манастиру Бођанима од 1745. и одатле у више наврата путовао „у Хорвацку“.¹⁶ Потоњи одлазак и дужи боравци Романовића у манастиру Хопово вероватно су, између осталог, везани и за његово познанство са епископом Софронијем. Иако за следећу претпоставку нема довољано непосредних доказа, може се наслутити да је Софроније Јовановић, у тренутку када је други Украјинац, Јов Василијевич, постајао централна фигура у реформи ликовног језика српског црквеног сликарства, делујући под окриљем највише мирополитске власти, Василија Романовића тенденциозно скренуо у Славонију и тако ову провинцијску средину, готово истовремено са остатком Митрополије, отворио за најактуелније ликовне образце.

Софроније Јовановић је у том тренутку интензивно остваривао пројекат стварања репрезентативног епископског центра у Пакрацу - нетом је довршио северно крило владичанског двора, док је изградња барокне саборне цркве Свете Тројице била у пуном јеку.¹⁷ За стварање целовитог ефекта обрасца који је желео да постигне била му је потребна и снажна уметничка личност и, колико је засад познато, тежио је најбољем. Први његов избор пао је на тада већ чувеног сликара Јоакима Марковића, који је радио у блиској вези са сјеверинским епископом Симеоном Филиповићем, био добро обавештен човек и познавалац руско-украјинске књижне продукције, којом је и трговао. Епископ

Софроније понудио му је посао осликавања иконостаса у новој саборној цркви у Пакрацу, а вероватно и неке друге, али је финасијски спор осујетио њихову сарадњу.¹⁸ Софроније Јовановић нашао се без главног сликара усред великих започетих послова и тада је, вероватно већ 1754, позвао Василија Романовића. Сарадња са талентованим Украјинцем је била веома плодотворна, али су вести о њој још увек сасвим фрагментарне и разбацане. Ипак, идеална њена реконструкција је могућа, као и тврдња да је управо Романовић стао на чело свих важних сликарских подухвата у Пакрацу које је планирао владика Софроније - на првом месту, готово је сигурно да је довршио иконостас у саборној цркви, а с обзиром на искуство зидног сликара које је стекао још

16 Најновију синтезу свих до данас доступних података о Василију Романовићу в. у Б. Тодић, *Зборник српских сликара XIV до XVIII века*, Нови Сад 2013, књига I, 103-109.

17 Р. Грујић, *Сво. меница...*, 161, 168.

18 Сви познати подаци о Јоакиму Марковићу, укључујући и горе наведене, прегледно су изложени у: Б. Тодић, нав. дело, 240-245, посебно 243.

у родној Украјини, вероватно му је била поверена и израда зидних слика у катедрали, за коју се поуздано зна да је изнутра, барем делимично, била осликана.¹⁹ Нажалост, барокни хабитус пакрачке саборнице сасвим је нестао у историцистичкој обнови коју је у последњој деценији XIX века спровео загребачки архитекта Херман Боле.²⁰

Архива је поново једини извор и за реконструкцију Романовићевог ангажмана на пословима у владичанској резиденцији, чије је репрезентативно опремање било једна од главних преокупација Софронија Јовановића. О таквим епископовим тежњама посредно сведочи и нацрт његовог теста-мента, где се међу личним стварима и различитом опремом у двору која се помиње може ишчитати тежња ка финоћи и својеврсном луксузу коју претходне владике у сиромашној и стално немирној Славонији нису могле да приуште.²¹ Василије Романовић је насликао чак три епископова портрета, од којих је један задржан у двору. Епископ Јовановић је овим у пакрачку резиденцију увео нови европски облик саморепрезентације православних епископа који ће следити сви његови наследници, поручујући сопствене портрете и прикључујући их галерији у двору.²² Барокни грб Пакрачко-славонске епархије, који су носила два анђела, по поручбини Софронија Јовановића на чеаној фасади двора такође ће сликати Романовић, са још једним својим неименованим сарадником.²³

Не постоје директни докази, али они којима се располаже указују да је Василије Романовић био одиста оно што бисмо радо назвали „придворни сликар“ Софронија Јовановића, коме су поверавани сви велики послови унутар амбициозног владичиног плана за Пакрац. Међу њима је сигурно била и израда иконостаса у капели Благовештења на спрату резиденције, вероватно најраскошније опремљеном простору у двору. Од ове целине није сачувана ни једна икона, али покоја архивска фотографија сведочи о реалној могућности да је сликар у придворној капели заиста био Романовић.²⁴ Вези са владиком

19 Једине и, нажалост, доста непрецизне податке о зидним сликама у барокној саборној цркви Свете Тројице у Пакрацу доноси дело словачког путописца и етнографа Јохана (Јана) Чапловића, *Slavonien und zum Thiel Croatien*, Pesth 1812, Band 1, 40.

20 О историцистичкој реконструкцији саборне цркве у Пакрацу и другим ангажманима Хермана Болеа за православну цркву в. најновије у: D. Damjanović, *Arhitekt Herman Bollé*, Zagreb 2013, посебно 247–257.

21 Документ се чува у АСАНУК, МП А, 1958, док. бр. 9.

22 Упор. О. Микић, *Порџреџи Срба XVIII века*, Нови Сад 2003, 147.

23 О. Микић, Л. Шелмић, *Мајсторџи љрелазној љериода срџкој сликарсџтва XVIII века*, Нови Сад 1981, 68, са старијом литературом и изворима.

24 Упор. О. Микић, Л. Шелмић, *нав. дело*, 68–69.

сликар дугује и велике послове на изради иконостаса у Слатинском Дреновцу и Доњој Обријежи, а колико наша недавна истраживања дају да се претпостави - и репрезентативне иконостасне целине у парохијској цркви у Доњим Граховљанима код Дарувара. Нагла смрт владике Софронија у децембру 1757. прекинула је замах опремања двора и саборне цркве, а вероватно није случајно што је Романовић потражио уточиште у манастиру Хопову, да би се у Пакрац убрзо вратио, покушавши да наплати послове који су му остали неисплаћени и оствари сарадњу са новим епископом Арсенијем Радивојевићем.²⁵

Деловање епископа Софронија Јовановића у Пакрацу, посматрано из ракурса развоја визуелних уметности, манифестује се као програмски спроведена акција на

осавремењивању и брзој трансформацији провинцијске славонске средине и њеном прилагођавању актуелним реформским токовима у српској црквеној уметности средине XVIII столећа. У досадашњим, додуше ретким, истраживањима посвећеним овој свестраној личности наглашавана је, међутим, његова трајна наклоњеност и заштита зографског сликарства у Славонији.²⁶ Иако се ова тврдња не може сасвим оспорити, потребно ју је допунити друштвено-историјским контекстом који објашњава услове дугог и анахроног опстанка зографског сликарског идиома у славонској средини. Током пете и шесте деценије XVIII века у Славонију пристиже велики број нових православних досељеника из Босне и Лике које је требало брзо уклопити у постојећу црквену структуру и предухитрити покушаје унијаћења.²⁷ Према попису епархије из 1759. у њој је било за једну трећину више парохијских цркава него на почетку епископовања Софронија Јовановића, а он је у периоду од 1744. до 1752. осветио антиминос за 60-ак нових цркава. Свакој од њих био је потребан иконостас и основна опрема за богослужење, што је значило да су и многи „мали“ мајстори имали посла у условима овако брзог пораста броја православних храмова. Промене верско-политичке и етничке слике Славоније током епископовања Софронија Јовановића имале су свакако значајан утицај и на појаву својеврсне подвојености културног обрасца његовог времена, јер најновија истраживања омогућавају јасно распознавање уметничког „мејнстрима“ који је, кроз делатност Василија Романовића и његовог круга, владика контролисао и фаворизовао, као и истовремен настанак већег броја

25 Упор. Б. Тодић, нав. дело иместо.

26 С. Милеуснић, *Софроније Јовановић, епископ пакрачки (1743-1757) и његов однос према барокној уметностиу Славонији*, у: *Западноевропски барок и византијски свет*, Београд 1991, 255-261.

27 Р. Грујић, *Сјоменица..*, 168-169; упор. Исти, *Грађа за историју Пакрачкој владичанства*, *Богословски гласник* (1905), год. 5, књ. 9, св. 4-6, 87-135.

зографских сликарских целина у парохијским и филијалним црквама његове епархије, у границама популарног и наивног ликовног обрасца.

Непосредној контроли епископа Софронија Јовановића били су подвргнути послови око двора и саборне цркве, за које се трудио да обезбеди најбоље што је тадашња српска средина у Монархији могла да пружи. „Барокизација“ владичанског комплекса у Пакрацу, али и укупног културно-уметничког и богословског хабитуса Пакрачко-славонске епархије у његово време одвијала се низ путању коју је у ширем контексту Митрополије одредило чврсто ослањање на украјинско-руску средину у доба митрополита Павла Ненадовића. Епископ Софроније Јовановић остаје протагониста важног времена духовног и културног преображаја које ће бити темељ будућим пакрачко-славонским владицама друге половине XVIII и XIX столећа у уклапању дијецезе у средњо-европски културни круг. Савременици су га хвалили и опевали у песмама, а о томе какав је утисак остављао на своје епархијане и каква је била њихова афективна реакција на његову ревност и појаву, сведочи запис анонимног сликара иконостаса из Даруварског Брестовца, који свог духовног пастира упоређује са крином, приписујући му све врлине који је овај цвет носио у барокном алегоричко-амблематском контексту.²⁸ Учени хоповски архимандрит Спиридон Јовановић, састављајући под окриљем свог патрона обиман енциклопедијски зборник богословских, историјских, правних, географских, филозофских и књижевних знања тога доба, величајући врлине и заслуге епископа Софронија, посвећује му панегиричке стихове Емануила Козачинског:

На радост встајут бори, холми и долини
Поради пришествија вашеја Свјатињи...
Отец јеси убогим, скорбјаштим надежда,
Алчустим благ питатељ, а нагим одежда;

...

Изјављајеш ми милост. До једина слова:
Сиротам не браниши својего покроба...

...

Благочестивој вери премудри хранитељ,
Греческаго закона истински бљуститељ...²⁹

28 А. Кучековић, Царске двери из Даруварског Брестовца., 142, текст записа у нап. 3.

29 Наведено према: М. Павић, *Историја српске књижевности барокној доба*, Београд 1970, 160.

Ass. Prof. Aleksandra Kučeković, Ph. D
University of Belgrade, Faculty of Visual Arts
High School – Academy of the Serbian Orthodox Church
for Art and Conservation, Belgrade
akucekovic@gmail.com

BISHOP SOFRONIIJE JOVANOVIĆ (1743–1757) AND THE BAROQUE CULTURAL MODEL IN THE EPARCHY OF PRAKRAC AND SLAVONIA

RESUME

The goal of the proclamation presents an attempt to illuminate the versatile figure of the seventh bishop of Pakrac and Slavonija, Sofronije Jovanović and his cultural actions as key factors of the transformation of the provincial town of Pakrac into the modern episcopal centre, in institutional and cultural sense completely changed by the reformatory tendencies of the leaders of the Metropolitanate of Karlovci in the middle of the 18th century. In the research that has been done so far, the role of bishop Jovanović in the transfer of the baroque cultural model from the centre of the Metropolitanate into the far away Pakrac, went unnoticed and even disputed. This is discussed from the perspective of the development of visual arts and ceremonies in the time of his rule, as the most representative manifestations of the cultural models of the new age. The results of the research that has been done so far were analysed and supported by new archival and field discoveries. Bishop Sofronije Jovanović comes up as an exclusive culprit of the introduction of all of the most important reformatory tools of the Metropolitanates of Karlovci in the organizational and political sense, but also as an autonomous creator of the new cultural politics of the episcopal center in Pakrac. With his merit, great projects of construction of the episcopal complex I with a court, a chapel and a cathedral church, were put into motion and also in the clerical provincial Slavonic area the newest forms of clerical visual arts were directly introduced by hiring artists such as Jovan Marković or the Ukrainian Vasilije Romanović. The final claim would be that it was all about a well-controlled, and precisely projected process of institutional and cultural transformation of visual identity of the eparchy of Pakrac and Slavonia in a dominantly catholic environment.

Keywords: *Sofronije Jovanović, the Eparchy of Pakrac and Slavonia, Pakrac, the baroque cultural model, Vasilije Romanović*